

GÜMRÜK BİRLİĞİNE İLİŞKİN AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANİ KARARLARININ ULUSLARARASI HUKUKTAKİ ETKİSİ (C-65/16 İSTANBUL LOJİSTİK LTD. ŞTİ. KARARI)

THE EFFECT OF THE DECISIONS OF EUROPEAN UNION COURT OF JUSTICE ON THE CUSTOMS UNION ON INTERNATIONAL LAW (THE DECISION OF C-65/16 İSTANBUL LOJİSTİK LTD. ŞTİ.)

Hilmi ŞAHİN*

ÖZ

Avrupa Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nda çatışan galip ve mağlup devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu bölgesel nitelikli uluslararası örgütlerin en önemli örneğidir. Avrupa Birliği'nin oluşum sürecindeki ilk aşamada ekonomik alanda kurucu 6 devletin ekonomik birliğinin sağlanması, bu aşamanın gerçekleşmesinden sonra 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile birlikte siyasi birlik hedeflenmiştir. Siyasal birliğin sağlanması için 2004 yılında bu doğrultuda hazırlanan Anayasa, tüm üye devletlerce onaylanmadığından henüz yürürlüğe girememiştir. Avrupa Birliği'nin birinci genişleme döneminde Danimarka ve İrlanda'yla birlikte 1973'te Birlik üyesi olan İngiltere'nin 31.01.2020 tarihi itibarıyla Birlikten ayrılma

* Ankara 5. Vergi Mahkemesi Üyesi

hilmisahin77@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4690-7404

talebi ve bu talebin Avrupa Parlamentosunda onaylanması da dikkate alındığında siyasi birlik hedefinin kısa ve orta dönemde gerçekleştirilmesi de zor görünmektedir. Türkiye ise Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecini uluslararası hukuk kurallarına tabi nitelikte bir anlaşma olan 1963 tarihli Ankara Ortaklık Anlaşması ile başlatmıştır. Bu Anlaşmanın eki niteliğindeki Katma Protokol ve kurulan Ortaklık Konseyi'nin aldığı çeşitli kararlarla hazırlık aşaması sona ermiş ve geçiş dönemi neticesinde nihai hedef olan Gümrük Birliği'nin kurulduğu son aşamaya geçilmiştir. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla Türk vatandaşlarına birtakım haklar verilmiş olmakla birlikte bu hakların geliştirilmesinde Avrupa Birliği Adalet Divanı kararları önemli rol oynamıştır. İstanbul Lojistik kararı Gümrük Birliği'nin önündeki engellerin kaldırılarak Avrupa Birliği Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine destek olacak nitelikte olması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Hukuku, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Vergilendirme Yetkisi, Temel Hak ve Özgürlükler

ABSTRACT

The European Union is the most important example of regional international organizations formed by the victorious and defeated states that clashed in the Second World War. In the first stage of the formation process of the European Union, the aim was to ensure the economic unity of the 6 founding states in the economic field, and after the realization of this stage, political unity was aimed with the Maastricht Treaty, which came into force in 1993. The Constitution, which was prepared in 2004 in order to ensure political unity, has not yet come into force as it has not been approved by all member states. Considering the request of the United Kingdom, which became a member of the Union in 1973 along with Denmark and Ireland during the first expansion period of the European Union, to leave the Union as of 31.01.2020 and the approval of this request by the European Parliament, it seems difficult to achieve the goal of political union in the short and medium term. Turkey started the process of full membership in the European Union with the Ankara Association Agreement dated 1963, which is an agreement subject to the rules of international law. The preparatory phase ended with the Additional Protocol, which is an annex to this Treaty, and various decisions taken by the established Association Council, and as a result of the transition period, the final stage of the establishment of the Customs Union, which was the final goal, was started. Although some rights have been granted to Turkish citizens in order to improve Turkey-European

Union relations, the decisions of the Court of Justice of the European Union have played an important role in the development of these rights. The Istanbul Logistics decision is important in that it will support the development of commercial relations between the European Union and Turkey by removing the obstacles to the Customs Union.

Keywords: European Union Law, Customs Union, Court of Justice of the European Union, Taxation Authority, Fundamental Rights and Freedoms

GİRİŞ

20. yüzyılda yaşanan ve büyük yıkımlara neden olan iki büyük Dünya Savaşı sonucu, barış ve istikrarı sağlamak amacıyla başlatılan bütünleşme hareketinin bölgesel nitelikli en güzel örneğini Avrupa Birliği oluşturmaktadır. Başlangıçta yalnızca ekonomik hedefi olan Birlik, zamanla siyasi birliğe yönelmiş ve amacını genişletmiştir. Genel olarak geniş bir perspektifi olan bu ekonomik bütünleşmenin sağlam bir de hukuki temeli bulunmaktadır. Bu anlamda Birlik, kendine özgü (suigeneris) uluslararası (supranasyonel) bir Birlik Hukuku'na sahiptir.

Bu çalışmada; Avrupa Birliği'nin kısaca tarihçesinden bahsedildikten sonra Birlik kurumlarına değinilerek Avrupa Birliği Hukuku'nun diğer uluslararası hukuk kurallarından farklı yönleri prensipler bağlamında ele alınarak bu konuda üzerinde durulması önem arz eden kavramlar açıklanacaktır. Sonrasında, Avrupa Birliği Hukuku'nun uygulanması, yorumlanması ve Birlik Hukuku'nun yeknesaklığının sağlanması konusunda yetkili olan Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) hukuki statüsü belirlenecek, Türkiye'nin Birliğe taraf olmamasına rağmen ABAD'ın Türk Vatandaşları hakkında verdiği kararlarda nasıl taraf olabileceği hususu Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri, Anlaşmalar ve eki nitelikteki Katma Protokol ile Ortaklık Konseyi Kararları çerçevesinde izah edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise; ABAD'ın verdiği kararların Birlik üyesi Devletler ile Birlik üyesi olmayan Devletlerin ulusal hukuk sistemleri üzerindeki hukuki etkisi ABAD'ın Gümrük Birliği'ne ilişkin Türk Vatandaşları lehine verdiği en son karar incelemesi çerçevesinde ele alınarak değerlendirilecektir.

I. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHÇESİ VE ORGANLARI

A. Ekonomik Birlikten Siyasal Birliğe

Avrupa Birliği; 2. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir yıkıma uğrayan Avrupa'da, barışın ve bölgesel istikrarın yeniden sağlanması amacıyla önceleri sadece ekonomik bir birlik (Meray, 1979: 303) olarak kurulan ancak yıllar içerisinde üye ülkeler arasında iç sınırların kaldırıldığı, tek para biriminin (Euro) kullanıldığı, nihayetinde siyasal bütünlüğe dönüşen bölgesel düzeyde en ileri uluslararası örgütlenme (Sur, 2018: 2) örneğini teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen 9 Mayıs 1950'de Schuman Bildirisi'yle kurulması önerilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 18 Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşması'yla (Sur, 2018: 2) altı kurucu ülke (Belçika, Fransa, Hollanda, Federal Almanya, İtalya ve Lüksemburg) tarafından hayata geçirilmiştir. AKÇT'nin kurulmasındaki amaç, 2. Dünya Savaşı'nın galip ve yenik devletleri arasında barışı güvence altına almak ve bu ülkeleri ortak kurumlar bünyesinde işbirliği yaparak her anlamda eşit taraflar olarak bir araya getirmektir.

Paris Antlaşması ile oluşturulan AKÇT organlarına, üye devletlerden bağımsız olarak üye ülkelerin kömür ve çelik endüstrilerinin yönetilmesi görevi verilmiştir. Bu antlaşmayla bütünleşme yolunda büyük bir adım atılmıştır. AKÇT'yi kuran antlaşma uluslararası bir anlaşmadan çok uluslarüstü kurum ortaya çıkararak bir anlaşma niteliğindedir (Tekinalp ve Tekinalp, 2000: 3).

AKÇT kurucusu devletler, daha sonra sektör bazında olmayan, her türlü mal ve hizmeti de içine alan bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesini hedeflemişlerdir. AKÇT üyesi devletler, 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Anlaşması¹ ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom)² ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurarak AKÇT'nin kapsam ve amacını ilerletmiştir (Karluk, 2002: 11).

1 Temmuz 1968 tarihi itibarıyla Topluluk üyesi ülkeler arasında gümrük vergileri kaldırılarak (ulaştırma ve enerji alanındaki gecikmelere rağmen) ticaret ve tarım alanında ortak politikalar uygulama yolunun seçilmesiyle geçiş dönemi adı verilen ilk uygulama devresindeki hedeflerin çoğu gerçekleştirilmiştir. Bu girişimin başarısı üzerine ilk genişleme Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın katılımıyla 1973 yılında gerçekleşmiştir. 1981 yılında Yunanistan ve 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in de katılımı ile tek Pazarın tamamlanması amacıyla 1 Temmuz 1987 tarihinde Avrupa Tek Senedi³ yürürlüğe girmiştir.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1990'da Almanya'nın birleşmesi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine Aralık 1991'de Maastrichtte yapılan Avrupa Zirvesi (Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi veya diğer adıyla Avrupa Konseyi) neticesinde Maastricht Anlaşması⁴ imzalanmıştır. Bu antlaşmayla dış poli-

¹ Bu anlaşma, Avrupa Topluluğu'na hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandırmıştır.

² EURATOM'un amacı, atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanımını geliştirmektedir.

³ Roma Antlaşması'nda yer alan fakat gerçekleştirilmesinde sorunlarla karşılaşıl原因 Ortak Pazar hedefi yeniden tanımlanmış, karar alma sürecini hızlandıran oyçokluğu ilkesi kabul edilmiştir. Tek Senet ile Avrupa Parlamentosunun yetkileri artırılmış ve yeni politikalar belirlenmiş olup, üye ülkeler arasında dış ticaret politikasının birlikte belirlenip yürütülmesi amaçlanmıştır.

⁴ Antlaşma 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, bu anlaşma mevcut üç Topluluğun (AKÇT, AAET ve AET) yanına üye devletler arasında ortak dış

tika ve iç güvenlik gibi alanlarda hükümetler arası işbirliğinin geliştirilerek ekonomik ve parasal birliğin kurulması hedeflenmiştir (Can, 2008: 45). Bu doğrultuda 1 Ocak 2002 tarihinde üye devletlerin ulusal para birimlerinin yerini alan Euro yürürlüğe girmiş ve Amerikan Doları ile birlikte dünyanın başlıca para birimi hâline gelmiştir.

Parasal birlik amacına ulaşınca, genişleyen Avrupa Birliği'nde daha kolay ve verimli karar almak amacıyla 29 Ekim 2004'te mevcut tüm antlaşmaların (AKÇT, AAET ve AET) yerini alacak bir Anayasa taslağı hazırlanmış ve üye Devletlerle birlikte Bulgaristan, Romanya ve Türkiye tarafından da imzalanmıştır. 12 Ocak 2005'te Anayasa Taslağı, Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilmiş olmakla birlikte, Antlaşmanın yürürlüğe girmesi üye ülkelerde yapılacak referandumlarda onaylanması şartına bağlanmıştır. Fransa ve Hollanda da yapılan referandumlarda Anayasa Taslağının reddedilmesi üzerine Anayasa'nın yerini alacak Lizbon Anlaşması 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2008). Yaşanan tarihsel süreç değerlendirildiğinde; önceleri Topluluk niteliğinde olan Avrupa Birliği'nin federal bir devlete yakın bir yetkiye sahip olmasına rağmen, kullandığı yetkilerini şuan sayısı 27 olan üye devletlerden alması ve yetki alanını genişletmeye yönelik yetkisi bulunmaması gibi üniter veya federal bir devlet yapısının gerektirdiği niteliklere sahip değildir. Zira Birlik kurulduğu günden bu yana ne Avrupa Birliği Devleti olma, ne de federal bir devlet olma amacı gütmemiştir (Erdem, 2004: 32). Bununla birlikte, tarihsel gelişimi açısından federal bir devlet niteliğinde olmasa da ülkeler konferansından daha fazlasını teşkil etmektedir (Fontaine, 2013: 21).

politika ve güvenlik politikası üzerinde işbirliğini öngören 2. sütun ve adalet ve içişleri konularında üye devletler arasında işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla 3. sütunu da ekleyerek üç sütunlu bir yapı getirmiştir.

B. Avrupa Birliğinin Kurum ve Organları

Avrupa Birliği, hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için oluşturduğu teşkilat yapısıyla diğer uluslararası örgütlerde görülmeyen (sui-generis) nitelikte bir yapıya sahiptir. Birliğin sui-generis niteliği; koyduğu hedeflere hükümetler arası girişimler yerine anayasal yapıda ve sürekli nitelikteki organlar vasıtasıyla ulaşmasından kaynaklanmaktadır.

Birlik kurumlarına kurucu antlaşmalar veya antlaşmalara istinaden tesis edilen tasarruflarla kendisine tanınan Üye Devletin ulusal makamları yerine karar alabilme görev ve yetkileri nedeniyle, supranasyonel (uluslarüstü) niteliklere sahip olmalarına rağmen işbirliğinin ön planda olduğu bazı alanlarda ise Devletler hukuku karakterine sahiptir. Bu nedenle Birlik kurumlarının yapısı ve hukuk sistemi hakkında genelleme yapmaktan ziyade her durumu kendine özgü değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan Birlik kurumları kurucu anlaşmalarla kendilerine tanınan yetkileri kullanan kurumsal bir yapıya sahip olmuşlardır (Genç, 2003: 5).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran antlaşmanın (AKÇT) 3. maddesinde, Birliğin yürütülen faaliyetlerin bütünlüğü ve sürekliliğini sağlamak amacıyla tek bir kurumsal yapıya sahip olduğu, 5. maddesinde ise yetki kullanabilecek kurumların Avrupa Parlamentosu, Konsey, Komisyon, Adalet Divanı ve Sayıştay olduğu belirtilmiştir.

Birliğin kurumsal yapısını belirleyen bir başka düzenlemeye AKÇT Antlaşmasınının 7. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre Topluğa verilen görevlerin Avrupa Parlamentosu, Konsey, Komisyon, Adalet Divanı ve Sayıştay tarafından yerine getirileceği; Konsey ve Komisyon'a ise istişari görevleri olan Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi'nin danışmanlık yapacağı belirtilmiştir. Bu temel kurumların yanında sistemi tamamlayan Avrupa Merkez Bankaları

Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası (8. madde) ile Avrupa Yatırım Bankası (9. madde) bulunmaktadır.

2009 tarihinde Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi neticesinde ABA'nın 13. maddesinde Birlik idaresinden sorumlu kurumlar sıralanmıştır. Buna göre;

a. Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile Birlik kurumları arasına katılan, Avrupa Birliği'nin tercih ve öncelikleri ile gelecekte yapılacak faaliyetlerin ana hatlarını belirleyen, üye ülke ve AB liderlerini bir araya getiren, her üye devletin kendi ulusal çıkarlarını savunduğu, yılda dört kez Brüksel'de toplanan, Birliğin en üst siyasi kurumu niteliğindeki Avrupa Hükümet ve Devlet Başkanları Konseyi (AB Zirvesi);

b. Birlik üyesi Devletleri taahhüt altına sokma ve oy kullanma yetkilerine sahip, Bakan seviyesindeki temsilcilerden oluşan, üye Devletlerin ulusal çıkarlarını temsil eden, yürütmeye ilişkin birtakım yetkileri bulunan ancak asıl yasama faaliyetlerini yürütmekle görevli Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi (Konsey);

c. Üyeleri Birlik üyesi devletlerin hükümetleri tarafından atanan, yeni Birlik mevzuatı ile ilgili teklif hazırlama yetkisine sahip, Birliğin çıkarlarını gözetmekle görevli, sınırlı birtakım konularda karar yetkisi de bulunan, Birlik bütçesi ve politikalarını uygulayan, icrai nitelikte yürütme organı olan Avrupa Komisyonu;

d. Üye Devletlerin ulusal parlamento üyeleri arasından 5 yılda bir doğrudan seçilmiş temsilcilerden oluşan, AB üyesi vatandaşlığını temsil eden, üye ülkelerin nüfusuna göre sayısı belirlenen, üye Devlet vatandaşlarının demokratik menfaatlerini ve siyasi görüşlerini savunan, ortak karar prosedürünün uygulandığı konularda Konsey ile ortak yasama yetkilerine sahip bir Avrupa Parlamentosu;

e. Birliğin Kurucu Antlaşmalarında belirlenen kuralların uygulanması ve yorumlanmasını sağlamakla görevli, üye Devletlerin ve Birlik kurum ve organlarının anlaşmaya uygun davranıp davranmadığını izleyen, ön karar başvurusu yolu ile üye Devlet mahkemeleriyle işbirliği yapan, Birliğin yargısal denetim mekanizması niteliğinde, her üye Devletten 6 yıllık görev süresine sahip bir hakimden oluşan Avrupa Birliği Adalet Divanı (Divan) (Akgül, 2008: 67);

f. Birliğin tüm gelir ve giderlerini incelemek, işlemlerin usul ve yasalara uygunluğunu, düzenliliğini sağlamakla görevli, maliye yönetiminin tutarlı olup olmadığını denetleyen (Çaşın, 2013: 1376) Avrupa Sayıştayı;

g. Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte Birlik kurumları arasında sayılan, ulusal merkez bankalarından oluşan, Birlik içerisinde fiyat istikrarını sağlamakla görevli, ortak para birimi olan Euro'nun ve Birliğin para politikasının yönetiminden sorumlu Avrupa Merkez Bankası olarak sayılabilir.

II. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNUN ÖZELLİKLERİ

A. Genel Olarak

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluklarında (AKÇT, AAET ve AET) uygulanan hukuk 3 sütunlu yapıya dönüşmüştür. Topluluğun kuruluşunu içeren Antlaşmalara, Topluluk organları ve üye Devletler arasında ortak dış politika ve güvenlik politikası ile adalet ile içişleri konularında işbirliğini içeren Birlik politikalarına ait kurallar eklenmek suretiyle oluşan kurallar bütününe Toplulukları da kapsayan çatıyı ifade eden Avrupa Birliği hukuku denilmektedir (Tekinalp ve Tekinalp, 2000: 51). Lizbon Anlaşması ile üç sütunlu yapıya son verilmesi neticesinde Avrupa Topluluğu'nun hukuki kişiliği sona ermiş onun yerine Avrupa Birliği, hukuki kişiliğe sahip olmuştur.

Avrupa Birliği Hukuku; Birliğin kurucu antlaşmalarının oluşturduğu asli hukuk (primer) ve bu çizdiği çerçevede yetkili organ tarafından ihdas edilen ikinci derecede (secondary) hukuk olmak üzere iki grupta toplanabilir (Arsava, 1983: 10). Topluluk hukuku, kurucu antlaşmalarla açıkça belirtilmemişse de uluslar üstü (supranasyonal) özellikte olduğundan Birlik Hukuku kuralları ile üye devletlerin ulusal hukuk kuralları karşı karşıya geldiğinde bu özellik gereği Birlik Hukuku uygulanacaktır. Ancak bu durumda üye devletin ulusal hukuk kuralı ortadan kalkmadığından Birlik üyesi olmayan üçüncü ülke vatandaşları bakımından ulusal mevzuat uygulanacaktır (Anadolu, 2003: 359).

Avrupa Birliği Hukuku'nun, üye devletlerde etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamak amacıyla getirilen kendine has özellikleri (özerklik, birlik, öncelik, doğrudan uygulanabilirlik ve doğrudan etki gibi) mevcuttur (Önüt, 2017: 44). Hukuk normlarını oybirliği yerine "oyçokluğu" ile belirleyen kurum ve organların varlığı ve organlarca belirlenen normların üye devletlerin ulusal hukuk sistemlerinde doğrudan etkiler doğurması, Birlik Hukuku'na uluslarüstü nitelik kazandırmaktadır. Bu niteliğin doğal sonucu olarak üye devletler, egemenlik yetkilerinin bir bölümünü organlara devrettiklerinden, oyçokluğu ile belirlenen hukuk normları Birliğe üye devletlerin ulusal hukuklarında doğrudan ya da dolaylı biçimde uygulanan ve hukuksal sonuçlar doğuran bir etkiye sahiptir.

B. Temel Prensipler

1. Birlik Hukuku'nun Birliği (Tekliği)

Birlik ilkesi; Avrupa Topluluklarını kuran kurucu antlaşmaların (AKÇT, AAET, AET) (birincil hukuk normu) ve bu antlaşmalardan türeyen kuralların (ikincil hukuk normu) birbirinden ayrı ve bağımsız

olarak değerlendirilememesini, kurucu antlaşmalarda yer alan hükümlerin diğer kurucu antlaşmalardan yararlanarak yorumlanmasını ifade eder (Akgül, 2008: 39).

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) çeşitli kararlarında da vurguladığı üzere birlik ilkesi, Avrupa Birliği Hukuku'nun bütün üye devletlerde aynı şekilde uygulanması ve yorumlanması anlamına gelmektedir. Birlik Hukuku'nun tüm üye devletlerde aynı anlama sahip olması için yorum ve uygulamada yeknesaklığın sağlanması gerekmektedir. Bunu sağlayan en önemli araç ön karar prosedürü çerçevesinde Divan'ın verdiği kararlardır (Önüt, 2017: 49). Bu ilke gereği Birlik üyesi tüm devletler eşit yükümlülükler sahip olup, tek taraflı olarak bu yükümlülüklerinden kaçınamazlar.

2. Birlik Hukuku'nun Özerkliği

Özerklik ilkesi her ne kadar Birliği kuran kurucu antlaşmalarda açıkça yer almasa da Divan'ın kararlarında Birlik Hukuku'nun hem uluslararası hukuk hem üye devletlerin ulusal hukuk düzeninden bağımsız, kendine özgü olması olarak tanımlanmıştır.

Birliğin hukuk düzenine özgü kural ve kavramlar yine Birlik Hukuku çerçevesinde değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır. Örneğin Divan, işçi kavramının kapsamı konusunda üye devletlere yorum yapma yetkisi bırakmaksızın kavramın Birlik Hukuku'ndaki karakterini belirlemiştir. Divanın bu konudaki yorumu tekel niteliğinde (Akgül, 2008: 39) olduğundan üye Devletin hukuk sistemine gönderme yapmadığı sürece Birlik Hukuku kuralları uygulanmalıdır. Bu durumda ulusal hukuk sistemindeki herhangi bir düzenleme anayasal nitelikte dahi olsa Birlik normunun geçerliliğine veya üye devletteki etkisine dokunabilecektir (Özkan, 2011: 97).

Bu ilke bir yönü ile birlik kavramına diğer yönüyle Anayasal ilke olan yetki ve görevlerin ayrılması prensibine dayanmaktadır. Birlik Hukuku üye Devletler ile Birlik kurum ve organları arasında görev ve

yetki ayrımı ve Birlik Hukuku'nun üye Devletlerin ulusal hukuk düzenlemelerinden bağımsız olması yönüyle görevlerin ayrılması prensibine dayanmaktadır. Ancak bununla birlikte Birlik Hukuku kurum ve organlar tarafından çıkarılan düzenlemelerin üye devletlerde aynı biçimde bir örnek olarak uygulanması yönüyle de birlik prensibine dayanmaktadır.

3. Birlik Hukukunun Önceliği (Üstünlüğü)

Üstünlük (öncelik) ilkesi; üye devlet ulusal mevzuatında yer alan hükümlerin Birlik Hukuku ile çatışması durumunda uygulanmaması, Birlik Hukukunun uygulanması anlamına gelmektedir. Bu ilke, Avrupa Birliği'nin uluslararası niteliğinden kaynaklanmaktadır. Birliğin kurulması ve organlarına belirli alanlarda yasama yürütme ve yargı yetkileri verilmesi neticesinde üye Devletlerin egemenlik haklarının bir kısmı devredilmiş olup, bu yetki geri alınabilir türden bir yetki değildir.

Birliğin kurucu antlaşmalarında açıkça yazılı olmamakla birlikte Lizbon Antlaşması ile değişik Avrupa Birliği Antlaşmasının 4. maddesinin 3. bendinde Birlik Hukuku'nun üstünlüğü ilkesi dolaylı olarak öngörülmüştür. Maddeye göre; üye devletler, antlaşmadan ve Birlik organlarının tasarruflarından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeyi, Birliğin hedeflerinin gerçekleştirilmesini tehlikeye sokacak önlemlerden kaçınmayı ve "dürüst işbirliği ilkesi"ne uygun olarak davranmayı taahhüt etmişlerdir (Önüt, 2017: 50).

Üstünlük ilkesi, kurucu antlaşmalarda açık olarak yer almadığından Adalet Divanının kararlarıyla geliştirilmiş bir ilkedir. Divan Costa/Enel davasında⁵; Birliğin sıradan uluslararası antlaşmaların ötesinde, yürürlüğe girdiği andan itibaren üye devletlerin hukuk sistemlerinin ayrılmaz bir parçası olan ve uymakla zorunlu oldukları bir

⁵ Case 6/64, Costa v. ENEL, 1964, E.C.R. 5851, C.M.L.R. 425.

hukuk düzeni kurduğu, Birlik Hukuku karakterinde olmadığı sürece her ne şekilde düzenlenirse düzenlensin bir normun ya da antlaşmanın Birlik Hukukunu geçersiz kılamayacağı, üye devletlerin egemenlik hakları Birlik Hukukunca sınırlandığından Birlik hedefleriyle bağdaşmayan ulusal hukuk kuralları geçersiz olacağını ifade etmiştir.

Divan Costa Enel davasından sonra verdiği Simmenthal⁶ kararında daha da ileri giderek; Birlik Hukuk normlarıyla çatışacak nitelikte ulusal hukuk normu yaratılamayacağı ve Birlik Hukukuna uymayan ulusal hukuk normlarının kendiliğinden uygulanmaz olduğuna ve Birlik Hukukunun üstünlüğünün sadece ulusal hukuk normu ile sınırlı olmadığını üye devletlerin üçüncü Devletlerle yaptıkları yükümlülük getiren antlaşmaları da kapsayacağına hükmetmiştir.

Divan'ın aldığı kararlarda; Birlik Hukuku normlarının kendisiyle çatışan ulusal hukuk normlarının üzerinde olması gerektiğini, Birliğe Üye Devletlerin kendi bağımsız iradeleriyle Birlik Hukuk normuna uyum göstermek için karar almayı taahhüt ettiklerini vurgulayarak Birliğin kurucu antlaşmalarıyla oluşturulan Birlik organlarının üye devletler üzerinde bağlayıcı tasarruflarda bulunma yetkisinin varlığına hükmetmiştir. Birliğin hedeflerini gerçekleştirebilmesi, üye devletlerin Birlik Hukukunun üstünlüğünü kabul etmelerine bağlıdır.

Öncelik ilkesi, Birlik normları ile ulusal hukuk normlarının çatışan kısımları bakımından uygulanabilecek bir ilke olduğundan Birlik Hukukunun kapsamı dışında kalan alanlarda (örneğin üye devletin yalnızca işlerini ilgilendiren durumlarda) ulusal düzenleme yürürlükte olduğu sürece uygulanabilecektir (Önüt, 2017: 52).

Ulusal hukuk kuralı ile Birlik Hukuku kuralı arasında hiyerarşi sorunu bulunmayıp çatışma sorunu bulunduğundan öncelik ilkesi çatışma sorunun çözümüne yönelik getirilmiş bir ilkedir (Baykal, 2002:

⁶ Case 106/77, Amministrazione delle Fianze dell Stato v. Simmenthal SpA, 1978, E.C.R. 629, C.M.L.R. 263.

50; Arsava, 2009: 135). Birlik Hukukuyla çatışan ulusal hukuk normları öncelik ilkesi gereği kendiliğinden geçersiz bir nitelikte olmayıp uygulanamayacak niteliktedir. Bu durumda Birlik hukuk normlarına aykırı düşen ulusal hukuk normunun geçersizliği veya yokluğu değil, Birlik Hukuk normuyla çatışmaya girdiği ölçüde uygulanmamasıdır. Zira ulusal hukuk kuralının geçersiz kılınması konusunda yetki sadece Üye Devletlere aittir (Erdem, 2004: 59; Göçmen, 2008: 63).

4. Doğrudan Uygulanabilirlik ve Doğrudan Etki

Avrupa Birliği Hukukuna ilişkin kuralların Birliğe Üye Devlet hukuk sistemine girmesi ve ulusal hukuk sisteminde uygulanabilmesi için herhangi bir tamamlayıcı ulusal norma ihtiyaç duyulmaması doğrudan uygulanabilirlik olarak tanımlanır. Birlik Hukuk kuralının, üye ülkedeki özel veya tüzel kişiler için haklar doğurabilmesi ve hak sahipleri tarafından ulusal yargı makamları önünde doğrudan ileri sürülebilmesi ise doğrudan etki olarak ifade edilir (Günoğur, 2007: 43).

Birlik Hukuku'nun üstünlüğü (önceliği) ilkesi bir anlamda doğrudan etki prensibine sahip olsa da doğrudan etki ilkesinin uygulanması için öncelik ilkesinde aranan Birlik Hukuku ile ulusal hukuk normları arasında bir çatışmanın olması şartı doğrudan etki prensibinde aranmamaktadır (Günoğur, 2012: 52).

Doğrudan uygulanabilirlik kavramına Birliğin kurucu antlaşmalarında yer verilmişken, doğrudan etki kavramına yer verilmemiş olup bu iki kavram Divan kararlarında eş anlamda kullanılmıştır (Tekinalp ve Tekinalp, 2000: 121). Doğrudan etki prensibi ilk kez, "Van Gend en Loos"⁷ davasında gündeme gelmiştir. Van Gend en Loos, Almanya'dan ithal ettiği formaldehit üzerinden gümrük vergisi alan Hollanda'dan, ödediği verginin iadesini talep etmiş ve talebi reddedilmiştir. Bunun üzerine Van Gend en Loos tarafından açılan davada;

⁷ Case 26/62, Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen (1963) E.C.R. 1, C.M.L.R. 10

üye devletler arasında yeni gümrük vergileri ya da eş etkili önlemlerin getirilmesinin AET Antlaşması'nın 25. maddesine aykırı olduğunu ileri sürmüş, Hollanda Mahkemesi ise Avrupa Topluluğu Adalet Divanına ön karar başvurusu yapmıştır. Divan verdiği kararında Birliğin uluslararası hukukta yeni bir düzen oluşturduğu ve bu düzenin üye devletlerin egemenlik haklarını belirli alanlarda sınırlandırdığı, Birlik Hukukunun sağladığı hakların sadece üye devletler tarafından değil üye devlet vatandaşlarınca da doğrudan kullanabileceğine hükmetmiştir (Akgül, 2008: 33).

Avrupa Birliği Antlaşması'nın 300. maddesinde, Birliğin uluslararası örgütler veya Birlik üyesi olmayan üçüncü ülkelerle yapacağı antlaşmaların hiyerarşik olarak Birliğin ikincil düzenlemelerinin üzerinde olduğu, ikincil düzenlemelerin antlaşmalara uygun yorumlanması gerektiği düzenlenmiştir. Divan, Birlik Hukuku'nun üye devlet mahkemelerinde ileri sürülmesini içeren doğrudan etki prensibini uyguladığı Van Gend en Loos davasından sonra-Demirel davasında⁸ önemli bir karar daha vermiştir. Bu karara göre Birlik üyesi olmayan Türkiye ile imzalanan Ankara Ortaklık Antlaşması hükümleri, doğrudan etki prensibi gereği Birlik üyesi Devlet mahkemelerinde ileri sürülebilecektir. Divanın, Demirel davasında verdiği karar, Birliğin imzaladığı uluslararası antlaşmaların iç hukukta öncelikli olarak uygulanmasının diğer bir ifadeyle doğrudan etki prensibini daha geniş yorumlanmasına olanak sağlaması açısından önemlidir (Akgül, 2008: 35).

III. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU İLE ULUSLARARASI HUKUK ARASINDAKİ FARKLAR

Avrupa Birliği Hukuku'nda yukarıda yer verilen kavram ve ilkelere doğrudan uygulanabilirlik/doğrudan etki ilkesi ile Birlik Hu-

⁸ Case 12/86, Demirel / Stadt Schwäbisch Gmünd, (30.09.1986), ECR: I- 3719.

kuku'nun üstünlüğü ilkesi, kaynağını uluslararası hukuktan almaktadır. Ancak Birlik Hukuku ile ulusal hukuk arasındaki ilişki federal devlet sistemlerindeki federal yapı ile devlet arasındaki ilişkiye benzeyen anayasal nitelikte bir ilişki olduğundan uluslararası hukuktan ayrılmaktadır. Birlik hukuk düzeni ile uluslararası hukuk düzeni arasında, her iki hukuk düzeninin varlık nedeni açısından önemli bir fark bulunmaktadır. Gerçekten uluslararası hukuk düzeni, uluslararası işbirliği amacını güderken, Birlik hukuk düzeni, bir bütünleşme prosedürünü sağlamak amacına yöneliktir (Günoğur, 2007: 4).

Avrupa Birliği Hukuku, her ne kadar uluslararası hukukun bir parçası olsa da Birliği oluşturan Topluluk Kurucu Antlaşmaları (AKÇT, AAET ve AET), geleneksel uluslararası antlaşmalara göre içeriği, kullandığı araçlar ve kaynakları bakımından farklılıklar göstermektedir. Birliği oluşturan antlaşmalar, Birliğin Anayasası olma niteliği itibarıyla hem uluslararası antlaşma niteliğinde, hem de Birliğe üye devletler arasında akdedilen bir antlaşma niteliğindedir. Ancak içerik olarak üye devletler arasında geçerli bir hukuk olmanın ötesinde üye Devletlerin ortak iç hukuk sistemini oluşturması bakımından diğer uluslararası antlaşmalardan farklıdır. Bu durum ABAD'ın (Divan) içtihatlarıyla kabul edilmesi neticesinde uluslararası hukuktan özerk bir yapıda AB Hukuk düzeni ortaya çıkmıştır (Pazarıcı, 2007: 29).

Uluslararası hukuk ile Birlik hukuku arasındaki en belirgin farklardan birisi de, bu hukuk düzenlerinin kaynaklarında ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukukun kaynakları; antlaşmalar (yazılı kaynaklar), örf ve adet kuralları, hukukun genel ilkeleri, mahkeme içtihatları ve öğretilerdir. Birlik hukukunun kaynakları ise Birliği kuran kurucu antlaşmalar ve bu antlaşmalar ışığında yapılan diğer anlaşmalar (birincil hukuk normları), Birlik organlarının antlaşmalardan doğan yetkilerini kullanarak çıkardıkları "tüzük, yönerge ve kararlar" (ikincil hukuk normları) ve diğer yardımcı kaynaklardır. Birlik hukukunun

kaynakları arasında yer alan ve bu hukuk düzeninin sujelerini doğrudan doğruya ya da dolaylı biçimde bağlayan ikincil hukuk normları, uluslararası hukuka yabancıdır.

Uluslararası antlaşmaların oluşturulması, uygulanması ve antlaşma kurallarına riayet yükümlülüğü Devletlerin iradesine dayalı olduğu hâlde, Avrupa Birliği Hukuku'nda üye Devletlerin iradesinden ayrı olarak antlaşmanın uygulanmasının denetimi gerek Birlik organları vasıtasıyla siyasi gerekse ABAD (Divan) vasıtasıyla hukuki denetime tabidir (Ünal, 2007: 77).

Uluslararası hukuk ile Birlik hukuku arasında, bu iki hukuk düzeninin "kaynaklarının yürürlüğe girmeleri ve bağlayıcılığı" açısından da önemli bir fark bulunmaktadır. Uluslararası hukukun temel kaynağı olan antlaşmalar, bu anlaşmalara taraf olan devletlerce onaylandıktan sonra yürürlüğe girmekte ve akit tarafları bağlamaktadır. Birlik hukukunun ikincil normlarından olan tüzükler ise yetkili organlarca kabul edilip Birlik resmi gazetesinde yayımlanmalarıyla başkaca herhangi bir iç hukuk onay yöntemine gerek göstermeden üye devletleri bağlamaktadır.

Uluslararası hukuk ile Avrupa Birliği Hukuku arasındaki önemli farklardan birisi de egemenlik bakımından kendini göstermektedir. Uluslararası hukuk "devletlerin egemen eşitliği" üzerine kurulmuş iken Birlik Hukuku, bu hukuk düzenine taraf olan devletlerin egemenlik yetkilerinin kısmen Birliğe devri olgusu üzerine kurulmuştur. Şöyle ki; Birliğin kurucu antlaşmalarında üye devletler egemenlikten kaynaklanan haklarından bir kısmını kendi rızalarıyla ulusal kamu otoritelerinden bağımsız olarak yasama yürütme ve yargı yetkisine sahip Birlik kurum ve organlarına devretmeleri neticesinde organların tasarrufları, üye devletlerin gerçek ve tüzel kişileri üzerinde doğrudan haklar doğurmakta ve yükümlülükler yaratmaktadır. Bu hu-

kuksal çerçevede içinde, uluslararası hukukta kararlar, istisnai durumlar dışında “oybirliği” ile alınırken, Topluluk hukukunda egemenlikten kaynaklanan hakları devralmış olan kurum ve organlar, kararlarını “oyçokluğu” ile alabilmektedir.

Diğer bir farklılık ise her iki “hukuk düzeninin sujeleri”nde kendini göstermektedir. Uluslararası hukukun sujeleri genellikle devletler, kimi zamanda uluslararası örgütler iken Birlik hukukunun süreleri ise üye devletler, Birlik kurum ve organları ile üye devlet uyruğunda bulunan özel ve tüzel kişilerdir (Özkan, 2011: 75).

IV. AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI’NIN YARGI YETKİSİ

Avrupa Birliği Hukukuyla ilgili bütün sorunlarda en yüksek ve tek yargı⁹ mercii olan Divan’ın yargı yetkisinin kaynağı antlaşmalardır. Divanın genel işlevi, kurucu antlaşmalarda antlaşmanın yorumlanmasında ve uygulanmasında hukuka uygunluğun sağlanmasını gözetmek biçiminde tanımlanmakla birlikte görev alanı çok geniş kapsamlıdır. Divan, bir yanılla Birliğin üye devletlerle ya da uluslararası örgütlerle imzalayacağı sözleşmeler konusunda hukukten bağlayıcı mütalaalar veren bir danışma organı olarak da işlev görürken diğer yanılla bir yargı organı olarak yerine getirdiği işlevleri bulunmaktadır. Yargısal alandaki yetkilerini, antlaşmaların ihlaliyle ilgili davalar, iptal davaları, hareketsizlik davaları, tazminat davaları (sözleşme dışı sorumluluk davaları) ile ön karar usulü gibi davalarda yerine getirir.

Divan’ın baktığı davalardan ihlal davası; Birlik Hukuku hükümlerine (sözleşme veya ikincil hukuk normlarına) aykırı hareket eden üye devlete karşı Komisyon veya diğer üye Devlet tarafından açılmaktadır. Divan’ın ihlal davası neticesinde verdiği karar Birlik Hukuku normunun ihlal edilmiş olduğunun tespitine yönelik açıklayıcı (Ünal,

⁹ Birlik üyesi Devletlerin ulusal mahkemelerinin Birlik organlarının işlemlerini hükümsüz kılma yetkileri bulunmamaktadır.

2007: 96) nitelikte olup, üye Devleti bir edimde bulunması konusunda mahkûm edemeyeceğinden inşai özelliği bulunmamaktadır. Ancak, Birlik Hukuk düzeninin ihlali neticesi verilen yargı kararına uymayan Devlet üzerinde Divan'ın para cezasına hükmetme yetkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte üye Devlet para cezasını ödemeyi reddederse bunu uygulayabilecek bir mekanizma bulunmamaktadır (Akgül, 2008: 118).

Birlik organlarının yaptıkları işlemlerin Birlik Hukuku'na uygun olup olmadığı ve birbirlerinin yetki alanlarına tecavüz edip etmediklerini denetleyen dava türü ise iptal davasıdır. Bu davanın davacısı üye devletler olabileceği gibi Birliğin diğer organları da olabilmektedir. Divan, Birlik organlarının tüzük yönerge ve kararlar gibi bağlayıcı nitelikteki tasarruflarının¹⁰ Birlik Hukuku'na uygunluğunu tek elden denetlemekte ve bu konuda ulusal yargı kurumlarından bağımsız hareket etmektedir. İptal davası neticesinde verilen karar, dava konusu yapılan tasarrufun geçersizliğini ortaya koyduğundan inşai¹¹ niteliktedir. Verilen karar sadece iptal edilen tasarrufu yapan organı değil, tüm Birlik organlarını da bağladığından geçersizliği geçmişe dönük olarak tespit edilen işleme dayanarak işlem tesis eden organları da bağlayacaktır.

Divan'ın baktığı hareketsizlik davası da bir tür iptal davası mahiyetindedir. Ancak burada davanın konusu Birlik organlarının belirlebilir nitelikte faaliyette bulunma veya vaziyet almaktan kaçınmasıdır. Buradaki hareketsizlik Birlik Hukuku'nun faaliyette bulunmayı ilgili organa yükümlülük olarak yüklemesi ve organın bundan kaçınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hareketsizlik davasının tarafları, hüküm ve sonuçları iptal davası gibidir. Ancak burada Divan'ın verdiği hareketsizlik tespiti kararıyla doğrudan bir vaziyet yaratması

¹⁰ Bu bağlamda "tavsiye ve görüşler" bağlayıcı niteliği haiz olmadıklarından iptal davasına konu olamazlar.

¹¹ Ancak Baykal, bu kararın tespit hükmünde olduğu görüşündedir.

yani bir karar alınmasını emretmesi (Ünal, 2007: 98) söz konusu olmayıp, dava aleyhine sonuçlanan organ tespit hükmü gereği alması gereken tedbir ne ise kendiliğinden gereğini yapmak zorundadır. Hareketsizlik neticesi verilen zararı da açılacak tazminat davası gereği tazminle yükümlüdür (Arat, 1998: 83).

Divan'ın Birlik Hukuku'nu yorumlaması gereken durum üye Devletlerden birinin ulusal mahkemelerinde görülen bir davada ortaya çıktığında, ulusal Mahkeme, hüküm vermek için bir görüşe ihtiyaç duyduğunda sorunu Divan'a ön karar usulüyle taşıyabilmektedir. Divan'ın ön karar niteliğinde verdiği kararlar var olan durumu tespit eden bildirici nitelikte olup yenilik doğurucu nitelikte değildir (Önüt, 2017: 227).

Birlik Hukuku'nun ulusal hukuka yansımaları niteliğinde olan ön karar neticesi, Divan'ın verdiği karar ulusal mahkemeye ve davanın taraflarına tebliğ edilmekte, Birlik resmi gazetesinde yayımlanmakta ve ulusal mahkemeyi bağlamaktadır. Bu bağlayıcılık sadece başvuruda bulunan mahkeme bakımından değil, aynı konuda karar verebilecek diğer mahkemeler için de geçerlidir. Divan aynı konuda yapılacak başka yeni bir başvuruyu kabul etmemektedir (Özkan, 2009: 154).

Divan; ön karar yoluyla verdiği kararlarda Birlik Hukuku'nun yorumunu yaparak ulusal hukukun geçerli olup olmadığı hususunu mahkemeye bırakmakta ve sorunun çözümü için kriterler vermektedir. Aksi hâlde ulusal hukuk alanına giren sorunlarda ön karar verme yetkisi bulunmamaktadır. Divan karar tebliği sonrasında kararın uygulanıp uygulanmadığı hususunu da takip etmektedir. Bunun kontrolü için ulusal mahkemeden, ön karar sonrasında verilecek nihai kararın kendisine gönderilmesini istemektedir (Ünal, 2007: 109).

V. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

A. Genel Olarak

Türkiye 12 Eylül 1963 tarihinde (o zamanki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu olan) Avrupa Birliği ile tam üyeliğe yönelik olarak “Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma”¹²yi imzalamıştır. Anlaşmanın Ankara’da imzalanması nedeniyle Ankara Anlaşması olarak da adlandırılmaktadır (Can, 2003: 20).

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin temelini oluşturan Ankara Anlaşması, Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması’nın 238. maddesinde (eski 181. madde) belirtilen prosedüre göre Birlik tarafından dört yıl boyunca müzakere edilmesi neticesinde taraflarca imzalanarak Türkiye ve Birliğe üye devletler tarafından onaylanmış karma nitelikli bir “Ortaklık Anlaşması”dır (Kaplan, 2008: 15). Anlaşmanın hem Avrupa Birliği hem de üye devletlerin taraf olduğu üçüncü devletlerle imzalanan uluslararası anlaşmalar için öngörülen karma niteliğinin (Ünal, 1999: 434) nedeni Anlaşmanın içerdiği konuların bir kısmının Birliğin kendisinde bir kısmının da Birliğe üye devletlerin yetkisinde olmasıdır (Yüksel, 2007: 55).

Ankara Antlaşması’nın ilgili üye ülke için tam üyelik hedefi öngörmesi nedeniyle kapsamı çok geniştir. Bu yönüyle “Katılım Ortaklığı Anlaşması” olarak da nitelendirilmektedir. Ankara Anlaşması, Birliğe üye olmayan bir ülkenin vatandaşlarının Birlik içerisinde serbest dolaşım ve yerleşme serbestisini düzenlemesi bakımından Birliğin imzaladığı tek özel anlaşma niteliğindedir (Gümrükçü, 2002: 188). 33 maddeden oluşan ve çerçeve (Gökdere, 1989: 143) anlaşma niteliğindeki Ankara Anlaşması’nda öngörülen hükümler esas itibarıyla taraf-

¹² Ankara Anlaşması 20 Kasım 1964 tarih ve 6/3930 sayılı Kararname ile 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 17 Kasım 1964 tarih ve 11858 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

lara somut yükümlülükler getirmemekte sadece genel ilkeler koymakla yetinmektedir (Baykal, 2009: 5). Bu nedenle, Ankara Anlaşması'nın doğrudan etkili nitelikte olmayan program hükümler içermesi neticesi ortaklığın uygulama ve gelişmesini sağlamak üzere bir Katma Protokol düzenlenmesi ve Ortaklık Konseyi kurulması öngörülmüştür (Can, 2006: 16).

23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanan ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol¹³, Ankara Anlaşması'nda yer alan hükümlerin Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir biçimde yürürlüğe konulmasını sağlayan bir "Uygulama Anlaşması" niteliğindedir (Coşkun, 2006: 92).

Ankara Anlaşması ile başlayan Avrupa Birliği - Türkiye ilişkisinin hazırlık dönemi Katma Protokol ile sona ermiş (Yüksel, 2007: 57) ve geçiş dönemi yürürlüğe girmiştir (Özdemir, 2007: 64). Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nın 30. maddesindeki "*Akit taraflarca Anlaşmaya eklenmesi uygun bulunan protokoller Ortaklık Anlaşması'nın ayrılmaz parçalarıdır*" hükmü gereği Ankara Anlaşması'nın ayrılmaz bir parçasıdır (Eren, 2005: 10) ve Anlaşma ile aynı hukuki değere sahiptir (Gülen, 2006: 22).

Katma Protokolde, Ankara Anlaşması'yla yaratılan hukuki temel üzerinde geçiş döneminin ayrıntıları ve özellikle Birlik ile Türkiye arasında kurulması planlanan Gümrük Birliği'nin ilke ve usulleri esaslı bir biçimde düzenlenmiştir¹⁴. Ankara Anlaşması amaç ve hedeflerine ulaşmak için "Hazırlık Dönemi", son aşamaya geçişi düzenleyen

¹³ TBMM, Katma Protokol'ün uygulanmasını 22 Temmuz 1971 tarih ve 1448 sayılı Uygun Bulma Kanunu ile uygun bulmuş ve 29 Aralık 1972 tarihli ve 14406 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

¹⁴ Katma Protokol'ün gümrük birliği kurulmasına yönelik hükümlerinin uygulanması 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği kurulduğu için ortadan kalkmıştır.

bir “Geçiş Dönemi” ve Gümrük Birliği’ni öngören bir “Son Dönem” olmak üzere üç aşamalı bir plan öngörmekte olup kademeli olarak kurulacak olan Gümrük Birliği Anlaşmanın temelini oluşturmaktadır (Gülen, 2006: 19).

B. Türkiye-AB Ortaklığı’nın Hukuki Temelleri

Türkiye-AB Ortaklık Hukuku; ortaklığa ilişkin ilke, kural ve usul-lerden oluşmaktadır. Ortaklığın kuruluşu bir uluslararası antlaşmaya dayalı olduğundan uluslararası hukuk kurallarına tabi olup, ortaklık hukuku kurallarının uygulanması ve yorumlanmasında uluslararası hukukun genel esasları dikkate alınmalıdır. Zira Türkiye-AB Ortaklığı’nın Avrupa Birliği Hukuku gibi kendine özgü (suigeneris) bir hukuk düzeni bulunmamakta, aksine Ortaklık, anlaşma ilişkisine dayalı olduğundan bir taraftan uluslararası hukuk düzeni diğer yandan da tarafların iç hukuk düzenleri kapsamında değerlendirilebilmektedir (Can ve Çınar, 2005: 289).

Türkiye- Avrupa Birliği ortaklığının hukuki temelleri maddi açıdan Topluluk (Birlik) Hukuku’na dayandığından Türkiye, antlaşma yükümlülükleri bakımından belli bir oranda Avrupa Birliği Hukuku’na bağlı olmakla birlikte, bahsi geçen bağlılık salt uluslararası hukuk anlamındadır. Bu nedenle AB Hukuku’nun uluslar üstü (supranasyonel) nitelikli hükümleri Türk hukuk sisteminde doğrudan hukuki sonuç yaratması Türk Anayasası bağlamında mümkün olmayıp, Birlik hukuku kuralları sadece Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerini teşkil etmektedir (Tekinalp, 1996: 38).

Bu bağlamda Gümrük Birliği’ni oluşturan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nda (OKK) yer verilen hükümler, Gümrük Birliği kapsamındaki ürünlere uygulanması bakımından Avrupa Birliği’ni kuran antlaşmada yer alan hükümlerle örtüştüğü ölçüde ABAD’ın konuyla ilgili kararlarına yansımaktadır. Türkiye ABAD’ın Gümrük Birliği’ne

ilişkin yargı yetkisini kabul etmekle birlikte ABAD kararları Türk hukuk sisteminde doğrudan geçerli değildir. Bu nedenle, bireyler 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'ndan kaynaklanan hakları konusunda ABAD kararlarına dayanarak Türkiye'den talepte bulunamazlar. Çünkü; Türkiye 1/95 sayılı OKK'nın 66. maddesi uyarınca ulusal egemenlik yetkilerini Divana devretmemiş olup sadece OKK'nın söz konusu hükümlerini Divanın içtihatları doğrultusunda yorumlamakla yükümlü tutulmuştur (Can ve Çınar, 2005: 291).

VI. AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI'NIN TÜRK VATANDAŞLARINA YÖNELİK KARARLARI

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile kurulan ortaklık daha sonra Anlaşmaya eklenen Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi'nin aldığı çeşitli kararlarla (2/76, 1/80, 3/80 sayılı OKK) geliştirilmiştir. Bu belgelerle Türk vatandaşlarına birtakım haklar verilmiş ancak bu haklar Birlik üyesi Devletler tarafından tam anlamıyla uygulamaya konulmamıştır. Bu nedenle söz konusu hakların uygulanmasında Anlaşma, Katma Protokol ve OKK'nın yorumlanması ve geliştirilmesinde Avrupa Birliği Adalet Divanı kararları önemli rol oynamaktadır (Kabaalioğlu, 2007: 3).

Birlik içerisinde yerleşik Türk vatandaşları ile onların aile bireyleri, Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi Kararlarından doğan haklarının Birlik üyesi devletler tarafından tanınması amacıyla, üye devletlerin ulusal mahkemelerinde Birlik Hukuku'nun yorumlanması için, Avrupa Birliği Anlaşması'nın 234. maddesi bağlamında ön karar prosedürü çerçevesinde Divan'a başvuru yapmışlardır.

Divan, konu ile ilgili olarak önüne gelen davaların ilki olan Demirel Davası¹⁵'nda, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün Birlik Hukuku'nun bir parçası olduğu, bu belgeler çerçevesinde oluşturulan ortaklık ilişkileri konusunda kendisinin yargılama yetkisinin bulunduğunu kabul etmiştir. Kararda her ne kadar olumlu görüş bildirilmemiş olsa da Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmaların ifade, anlam ve amacı itibarıyla açık ve net yükümlülük getirmesi ve bu yükümlüğün ifa edilmesi için başka bir hukuki tasarruf gerekmemesi hâlinde bu hükümlerin doğrudan uygulanabilir olduğuna hükmetmesi bakımından önemli bir davadır (Aksoy, 2007: 9).

Ortaklık Hukuku bağlamında Türk vatandaşlarına uygulanan hukuka aykırılıkların tespiti konusunda ikinci aşamayı Divanın 1990 tarihli Sevince Kararı¹⁶ oluşturmaktadır. Divan, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'e ek olarak Ortaklık Konseyi Kararlarının da Avrupa Birliği'nin doğrudan uygulamakla yükümlü olduğu Birlik Hukuku'nun bir parçası olduğunu belirtmiş ve Ortaklık Konseyi Kararlarının uygulanması konusunda Avrupa Komisyonu'nun görevli olduğuna hükmetmiştir¹⁷.

VII. AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI'NIN İSTANBUL LOJİSTİK KARARI

A. Olayın Özeti

Türkiye'de İstanbul Ticaret Siciline kayıtlı İstanbul Lojistik Hizmetleri Ltd. Şti ünvanlı Türk firması, Avrupa Birliği'nin çeşitli ülkelere karayolu ile mal taşımacılığı yapmaktadır. Almanya'ya tekstil ürünleri taşıyan şirket tırlarından biri Macaristan Cumhuriyeti sınırlarından geçerken durdurulup denetlenmiştir. Denetim sonucunda,

¹⁵ Case 12/86, Demirel / Stadt Schwäbisch Gmünd, (30.09.1986), ECR: I- 3719.

¹⁶ Case 192/89, Z. Sevince v. Staatssecretaris van Justitie, (30 Eylül 1990), ECR:I-03461.

ödemesi gereken motorlu taşıtlar vergisini ödediğini gösteren damga pulunun bulunmaması nedeniyle Macar vergi yetkilileri tarafından 60 bin Macar forint (Hungarian Forint-HUF) yaklaşık 200 Euro vergiye ek olarak 300,000 HUF (Yaklaşık 1000 Euro) vergi cezası kesilmiştir. Bu cezaya ek olarak 1000 Euro da idari para cezası kesilmiştir.

Firmanın söz konusu cezai yaptırımlara karşı Macaristan Vergi Dairesine yaptığı idari itirazın reddedilerek verilen cezaların onanması neticesi anılan vergi ve idari para cezalarının Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 30. maddesi anlamında gümrük vergisi ile eş etkili bir ücret niteliğinde olduğu, bu durumun malların serbest dolaşımı hükümlerine aykırı ve aynı zamanda ayrımcı bir nitelikte olduğu ileri sürülerek, Macaristan Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu hükümlerinin Ortaklık Anlaşması'nın 5. maddesinde hükme bağlanan ortaklık ilişkilerinin Gümrük Birliği'ne dayalı son döneminin uygulanmasına yönelik 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile yasaklandığı iddiasıyla Szeged İdare ve İş Mahkemesi'ne itiraz etmiştir.

Szeged İdare ve İş Mahkemesi hâkimi, itiraz üzerine yaptığı incelemede; uygulanan cezanın gümrük vergisi ile eş etkili olup olmadığı konusunda kararsız kaldığından, davanın kendi yargı yetkisini aştığı gerekçesiyle Türk kayıt numarasına sahip ağır yük taşıtları bakımından Türkiye'den üye devlete yapılan nakliyede Macaristan topraklarından geçilmesi sırasında uygulanan Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nda öngörülen vergilerin gümrük vergisi ile eşdeğer bir etkiye sahip ücret niteliği taşıyıp taşımayacağını sormak amacıyla Avrupa Birliği Adalet Divanı'na "ön karar başvurusu" yapmıştır.

19 Ocak 2017 tarihinde yapılan duruşmada Macar yetkililer, alınan geçiş ücretlerinin mallar üzerinden değil; taşımacılık hizmeti üzerinden olduğundan bahisle Ortaklık Anlaşması kapsamına girmediği ve dolayısıyla Birlik Hukuku'nun bu noktada uygulanamayacağı ve

Türkiye ve Macaristan arasındaki ikili anlaşmaların geçerli olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak davaya müdahil olan Avrupa Komisyonu Hukuk Servisi yetkilileri ise Türk tezlerini destekleyerek, meselelerin Macar tarafının iddialarının aksine Gümrük Birliği kapsamında ele alınması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Avrupa Birliği Adalet Divanı; Szeged İdare ve İş Mahkemesi'nin bu sorularına yanıt verdiği kararında, ABAD Savcısının "*Macaristan'da Türk TIR'larından alınan geçiş ücretinin gümrük vergisiyle eş nitelikte olduğunu ve alınmaması gerektiğini*" belirten yazılı görüşü ve daha önce konuya ilişkin vermiş olduğu Brzeziński Kararı¹⁸, Orgacom Kararı¹⁹ gibi kararlarına da atıf yaparak oluşan içtihatlar doğrultusunda; ilgili vergi cezasının miktarının düşüklüğüne, hangi sınırdan geçiş nedeniyle uygulandığına ve sınırdan geçiş nedeniyle mallara tek taraflı olarak dayatılan uygulanma biçimine, ne tür bir gümrük vergisi olduğuna bakılmaksızın, her türlü maddi para cezasının Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 28 ve 30. maddeleri anlamında "gümrük vergisi ile eşdeğer bir etkiye sahip ücret" olarak kabul edilmesi gerektiği, ortaya koyulan kuralların Antlaşmanın malların serbest dolaşımı ile ilgili hükümleri kapsamında mahkemenin içtihatları çerçevesinde yorumlanması gerektiğine ve dolayısıyla Türkiye'de kayıtlı ve Macaristan topraklarından geçiş yapmakta olan aracı işleten kişilerce bu verginin ödenmesinin Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararının 4. maddesi anlamında gümrük vergisine eş etkili bir ücret teşkil ettiğine karar vermiştir.

Divan kararında ayrıca; gümrük birliğinin, üye devletler arasında malların serbest dolaşımını gerektirdiği ve devletlerin transit malların dolaşımı herhangi bir şekilde engellemesinin bu özgürlüğe engel

¹⁸ Case 313/05, EU:C:2007:33

¹⁹ Case 254/13, EU:C:2014:2251

olacağını belirterek, üye devletlerin kendi topraklarından geçiş yapmakta olan mallar bakımından vergi talep etmesinin serbest dolaşım ilkesine aykırılık teşkil edeceğine hükmetmiştir.

Divan; Szeged Mahkemesinin, eğer eş etkiye sahip bir ücret niteliğinde değilse bu vergilerin Ortaklık Konseyi kararının 5. maddesi kapsamında niceliksel bir kısıtlamaya denk bir önlem sayılıp sayılmayacağı, ayrıca bu verginin yine ilgili kararın 7. maddesi uyarınca yol güvenliği ve suçların yargılanması bakımından haklı gerekçe olup olmayacağı yönünde sorulan diğer sorulara yanıt verilmesine gerek görmemiştir.

B. Hukuki Sorunlar

Divan kararında yer verilen hukuki sorunları; öncelikle Divan'ın karar vermeye yetkili olup olmadığı, gümrük birliği çerçevesinde uyumsuzluğun, malların serbest dolaşımına girip girmediği, alınan vergi ve kesilen cezaların serbest dolaşımı kısıtlayan eş etkili önlem niteliğinde olup olmadığı ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'da yer verilen ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği noktalarında toplanmaktadır.

Öncelikle; Avrupa Birliği Hukuku ile üye devletlerin milli hukukları arasındaki ilişki bağlamında somut olayda Macar Hukuku mu, Birlik Hukuku mu uygulanacağı ve dolayısıyla Divan'ın yetkisine giren bir konu olup olmadığı belirlenmelidir. Bu bağlamda; Birliğin kurucu antlaşmalarına göre yetkiler çeşitli kategorilere ayrılmış olup, bazı konularda Birlik münhasır yetkiye sahipken bazı konularda üye devletlerle paylaşılan yetkilere sahiptir. Örnek vermek gerekirse iç pazarla ilgili hususlarda Birlik üye devletlerle paylaşılan yetkilere sahip iken, gümrük birliği konusunda ise münhasır yetkiye sahip (Özsunay, 2015: 79) olduğu görülmektedir. Bu durumda Birliğin münhasır yetkisine giren konularda, Birlik hukukunun uygulanacağı ve bunun da Divan'ın yetkisinde bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Diğer taraftan; Macar makamlarınca verilen cezanın, gümrük vergisi ile eşdeğer bir etkiye sahip olup olmadığı konusunda ise Divan, sınır geçen mallar üzerinde tek taraflı uygulanan verginin, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na göre gümrük vergisiyle eş nitelikte olduğuna, adı gümrük vergisi olmasa bile aynı sonucu doğuracağına ve bu tarz maddi yaptırımların uygulanma şekli ya da tutarı ne olursa olsun yasak olduğuna hükmetmiştir.

Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın "Birliğin Politikaları ve İç Eylemleri" başlıklı Üçüncü kısmın Birinci bölümün "İç Pazar", İkinci Bölümün ise "Malların Serbest Dolaşımı" olarak düzenlendiği, Gümrük Birliği'nin de malların serbest dolaşımı başlığı altında düzenlendiği görülmektedir. Antlaşmada üye devletler arasındaki ithalat ve ihracatta, gümrük vergileri ve eş etkili vergiler yasak olduğu ve bu yasağın mali nitelikteki gümrük vergilerine de uygulanacağı belirlenmiştir.

Somut olayda ise Macar Hükümeti, ulusal mevzuat gereği üye devletlerden birine kayıtlı motorlu taşıtların bu vergiyi ödemekle yükümlü olmadığını, ancak Türkiye'nin Birlik üyesi olmadığından Türkiye'de kayıtlı olan motorlu taşıtların bu vergiyi ödemekle yükümlü olduğunu ileri sürmekte ise de bu görüş Türkiye'nin gümrük birliğine dahil olduğunu göz ardı eden ve gümrük birliğini zedeleyen ve ayrımcı bir durum oluşturmaktadır.

Bir üye devletin ulusal mevzuatı çerçevesinde çeşitli gümrük vergileri getirmesi mümkün iken bu vergileri gümrük birliğine dahil bir üye ülke bakımından ayrımcılık yasağına aykırı bir biçimde getirmesi ise Birlik ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Bu bağlamda; üye devletten çıkan bir üretim faktörünün, ev sahibi üye devletin benzer durumdaki üretim faktörlerinden daha kötü bir konuma getirilmesini ifade eden

kısıtlama ve ayrımcılık²⁰, Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın (ABİDA) 110. maddesi gereği iç pazar serbest dolaşımında yasaklanmıştır.

Somut olayda, Adalet Divanı geçmişte vermiş olduğu kararlarda da müstakar olduğu üzere, ilave masraf çıkarılmasının serbest dolaşım ilkesini kısıtlayıcı bir etkisi olduğunu belirtmiş ve Macar Hükümetince kesilen vergi cezası ile ayrımcılık yasağına aykırılık meydana geldiğine hükmetmiştir (Güneş, 2017: 233). Bu bağlamda Antlaşma gereği mali nitelikteki gümrük vergisi mahiyetindeki motorlu taşıtlar vergisi ve bundan kaynaklanan idari para cezalarını eş etkili önlem kapsamında değerlendirmiş ve ayrımcılık yasağına tabi tutularak yasaklanmıştır.

C. Kararın Üye Devlet (Macaristan) İç Hukukuna Etkisi

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın İstanbul Lojistik kararı Macaristan Szeged İdare ve İş Mahkemesinin ön karar başvurusu çerçevesinde verdiği kesin bir karar olduğu ve kararın ilgili ulusal mahkemeyi bağlayacağından, ulusal mahkeme önündeki davayı Divanın ön kararı çerçevesinde karara bağlamakla yükümlüdür. Ayrıca Divan'ın, Birlik tasarruflarının geçerliliği konusundaki bu ön kararı genel etkiye de sahip olduğundan diğer mahkemeler açısından da bağlayıcıdır. Ancak Birlik üyesi diğer ülkelerdeki ulusal mahkemeler tarafından başka hukuki gerekçelerle bir kez daha ön karar başvurusuna konu edilmesi ya da aynı Birlik hukuku kuralının yorumunun yeniden talep edilebilmesi mümkündür.

Netice itibarıyla Divan'ın ön karar neticesinde verdiği kararlar Macaristan tarafından Türk taşıma firmalarından talep edilen motorlu taşıtlar vergisinin 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararına yani ortaklık

²⁰ ABİDA'nın 110. maddesinde düzenlenen ayrımcılık; uygulanan bir verginin, üye devletin yerli malı ile benzer ithal bir ürün ve bu ürünün üye devletin yerli malına göre daha yüksek olmasını ifade etmektedir.

hukukuna aykırı olduğu tespit edilerek sonrasındaki süreçte, Macaristan Türkiye’de kayıtlı karayolu taşımacılığı yapan firmalara ait tırlardan alınan söz konusu motorlu taşıtlar vergisini kaldırmış bulunmaktadır (Candan, 2018: 168).

D. Kararın Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi

Adalet Divanı; Macar Hükümeti’nin kestiği vergi cezasının gümrük vergisi ile eşdeğer bir etkiye sahip ücret olduğuna karar vererek geçmişte vermiş olduğu içtihatlar paralelinde bir karara imza atarak gümrük birliği ve iç pazarın gerçekleşmesini önleyecek her türlü kısıtlamaların yasaklanacağını altını çizmiş bulunmaktadır.

Divanın vermiş olduğu kararın temel noktası, gümrük birliği ve iç pazarın gerçekleşmesidir. Avrupa Birliği’nin kuruluşundan bu yana ekonomik bütünleşme ivme kazanarak gerçekleşmiş olup, ekonomik bütünleşmenin ileri bir aşaması da tek pazar olduğundan bu hedefin gerçekleşmesini kısıtlayacak ve önleyecek tüm tedbirler, gümrükler, resimler, vergi ve harçlar yasaklanmıştır. Bu bağlamda, Divan’ın vermiş olduğu kararın daha önceki içtihatlarına, iç pazarın serbesti ilkesine ve gümrük birliğinin gerçekleşmesine uygun olduğu söylenebilir.

Bu dava neticesinde verilen karar geçmişe etkili olduğundan Türkiye, bugüne kadar nakliyecilerinden haksız şekilde tahsil edilen gümrük vergisi ve benzeri eş etkili önlenmelere yönelik olarak geriye dönük dava açarak faiziyle geri ödenmesini talep edebilecektir. Ayrıca Divan’ın ön karar prosedürü çerçevesinde verdiği karar genel etkiye sahip olduğundan Türkiye sadece Macaristan’ın değil, geçiş ücreti alan diğer Avrupa Birliği ülkelerinin bu uygulamayı sonlandırmasını talep edebilir.

SONUÇ

Avrupa Birliği, üye Devletlerin egemenlik yetkilerinin bir kısmının Birlik organları lehine devri neticesi diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak Devletlerin ulusal hukuk sisteminin üzerinde uluslar üstü (supranasyonel) nitelikte bir Birlik Hukuku'na sahiptir.

Birlik Hukuku'nun tüm üye Devletler nezdinde yeknesak olarak uygulanmasının sağlanması açısından ulusal hukuk sistemlerinde uyumlaştırma çalışmaları yapılmış olmakla birlikte Birlik Hukuku ile çatışan ulusal hukuk normunun üzerinde Birlik Hukuku'nun önceliği prensibi benimsenerek Birlik Hukuku'nun uygulanması ve yorumlanması konusunda Divan yetkili kılınmıştır.

Henüz Birlik üyesi olmayan müzakereci ülke konumundaki Türkiye'nin vatandaşlarının Birlik Hukuku kapsamında tanınan serbestilerden yararlanması konusunda Divan'ın verdiği çok sayıda karar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda inceleme konusu olan Divan'ın İstanbul lojistik kararı Türkiye'nin Avrupa Birliği ile arasında yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle kesintiye uğrayan Gümrük Birliğinin güncellenmesi çalışmalarına yeniden ivme kazandırılabilmesi ve Birlik ile Türkiye arasındaki ticari engellerin kaldırılmasına yönelik çabaları desteklemesi açısından önemlidir.

Divan'ın Türk vatandaşları lehine verdiği kararların hukuki desteğini arkasına alarak Türkiye'nin başta AB Komisyonu olmak üzere bütün AB kurumları ve üye devletlerle olan siyasi ilişkilerinde konuyu gündemde tutarak, Ortaklık Konseyi'nin gerekli kararları almasını sağlamak için çaba sarf etmesi ve bu alanda alınacak karar ve söz konusu çözümün hem üye devletlerin ulusal hukuklarına hem de Avrupa Birliği'nin ortak düzenlemelerine aktarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. E. (2008). Avrupa Birliği Adalet Divanının Yargı Yetkisi. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Aksoy, M. U., Kabaalioğlu, H. ve Klaust, D. (2008). Türk Vatandaşlarının AB Ülkelerinde İş Kurma ve Hizmet Sunma Serbestisi-Türk Vatandaşlarının Avrupa'ya Seyahat Özgürlüğünün Kısıtlanması. İstanbul: İKV Yayınları No: 219.
- Aksoy, M. U. (2007). Türk Vatandaşlarının AB Ülkelerinde İş Kurma ve Hizmet Sunma Serbestisi-Avrupa Hukuku Açısından Türk Vatandaşlarına Uygulanan Vize Alma Mecburiyetinin Değerlendirilmesi Raporu. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 213.
- Anadolu, K. (2003). Avrupa Birliği Adalet Divanı. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C.11. 3-4.
- Arat, T. (1998). Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, Ankara: Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Arsava, A. F. (1983). Avrupa Toplulukları Hukuku. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Arsava, A. F. (2009). Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Baykal, S. (2002). AT Hukukunun Etkili Biçimde Uygulanması ve Bireysel Haklar. Ankara: Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Baykal, S. (2009). Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku Kapsamında Vize Uygulaması: Hukuki Durum Saptaması ve Öneriler. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları.
- Can, H. (Güz:2003). Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkinin Hukuki Çerçevesi. *Avrupa Çalışmaları Dergisi*. C.1, Ankara.

- Can, H. ve Özen, Ç. (2005). Türkiye - Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Can, H. (2006). Türkiye – Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukukunda Kişilerin Serbest Dolaşımı. İzmir: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları.
- Can, H. (2008). Avrupa Birliği İç Pazar Hukuku. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Candan, T. (2018). Türkiye-AB Ortaklık Hukukunda Son Gelişmeler: ABAD'ın C-65/16 Sayılı İstanbul Lojistik Ltd. Kararı Hakkında Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 23 (38) 149-171.
- Caşın, M. H. (2013). Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları. (Cilt II). İstanbul: Legal Yayınları.
- Coşkun, G. (2006). *Ankara Antlaşmasından Günümüze AB'de Türk İşçi ve Ailelerinin Serbest Dolaşımı* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Erdem, R. (2004). Avrupa Birliği Hukuku'nun Üye Devletlerin Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukuna Etkisi. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Eren, T. M. (2005). Türk İşçilerin Serbest Dolaşım Hakkı Engellenebilir mi?. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Yayınları.
- Fontaine, P. (2013). AB Nedir?. Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi.
- Genç, M. (2003). Avrupa Birliği Mevzuatı. (1. Baskı) Livane Matbaası.
- Göçmen, İ. (2008). Avrupa Birliği Hukukunda Direktiflerin Bireyler Arasındaki İlişkilere Etkisi. Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Gökdere, A. (1989). Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye İle İlişkileri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Gülen, A. (2006). Avrupa Adalet Divanı Kararları Işığında Türk-AB Hukuku'ndan Doğan Haklarımız - Vizesiz Seyahat ve Serbest Dolaşıma Doğru. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Gümrükçü, H. (2002). Türkiye ve Avrupa Birliği (İlişkinin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü). İstanbul: Avrupa-Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Güneş, A. M. (2017). Avrupa Birliği Hukukuna Giriş. Ankara: Ekin Basım Yayın.
- Günuğur, H. (2012). Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Bütünleşmesi. Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını.
- Günuğur, H. (2007). Avrupa Birliği'nin Hukuk Düzeni. (Bilim Serisi-3). Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2008). AB'de Anayasa Süreci ve Lizbon Antlaşması. (Yayın No:218). İstanbul: İKV Yayınları.
- Kabaalioğlu, H. (2007). Türk Vatandaşlarının AB Ülkelerinde İş Kurma ve Hizmet Sunma Serbestisi - Ortaklık Anlaşmasında Standstill Hükmünün Getirdiği Hareketlilik. (Yayın No:216). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Kaplan, A. B. (2008). Avrupa Birliği'nde Türk Vatandaşlarının Serbest Dolaşımı. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Karluğ, S. R. (2002). Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul: Beta Yayınları.
- Meray, S. L. (1979). Uluslararası Hukuk ve Örgütler. Gözden Geçirilmiş (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Önüt, L. B. (2017). Avrupa Birliği Hukuku'nun Üye Devletlerde Uygulanması. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özdemir, M. (2007). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk İşgücünün Birliğe Üye Ülkelerde Serbest Dolaşım Sorunu ve Çözüm Önerileri* [Master Tezi]. Ankara.

- Özkan, M. S. (2009). Avrupa Birliği/Avrupa Topluluğu Usul Hukukuna Giriş. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özkan, I. (2011). Avrupa Birliği Kamu Hukuku (Lizbon Antlaşmasındaki Son Değişikliklerle). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özsunay, E. (2015). Avrupa Birliği Hukuku ve Türkiye-AB İlişkileri. İstanbul: Vedat Yayıncılık.
- Pazarcı, H. (2007). Uluslararası Hukuk. (Gözden Geçirilmiş 5. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sur, M. (2018). Uluslararası Hukukun Esasları. (Gözden Geçirilmiş 12. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tekinalp, M. Ü. (1996). Gümrük Birliği'nin Türk Hukuku Üzerine Etkileri. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*. C.55.
- Ünal, Ş. (1999). Avrupa Birliği Ülkelerindeki Türk Vatandaşlarının Hukuki Statüsü ve Mahkeme Kararları Üzerine Bir İnceleme Prof. Dr. Nihal Uluocak'a Armağan. İstanbul: İ.Ü.H.F. Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Tekinalp, Ü. ve Tekinalp, G. (2000). Avrupa Birliği Hukuku. (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım.
- Ünal, Ş. (2007). Avrupa Birliği Hukukuna Giriş. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yüksel, S. (2007). Avrupa Birliği'nde İşçilerin Serbest Dolaşımı ve Türk İşçilerinin Statüsü. İstanbul: Arıkan Yayıncılık.